

Machteld DE METSENAERE, *Taalmuur : sociale muur ? De 19e eeuwse taalverhoudingen te Brussel als resultante van geodemografische en sociale processen*, V.U.B., 1986, promotor : E. Witte.

Deze doktoraatsthesis, die een analyse en verklaring van de 19e eeuwse Brusselse taalverhoudingen beoogt, vormde de onderzoeksopgave van M. De Metsenaere in het kader van het historisch onderzoeksluik binnen het Centrum voor Interdisciplinair Onderzoek naar de Brusselse Taaltoestanden. In het empirisch gedeelte van het onderzoek kwam de eerste officiële talentelling, in 1842 door A. Quetelet te Brussel georganiseerd, centraal te staan. Via het inschakelen van de computer en na aanvulling met andere sociale en demografische bronnen kon in een eerste fase het belang onderzocht worden van de geografische en sociale componenten van de Brusselse taalverhoudingen. Aan de hand van factoranalyse op de op straatniveau verwerkte tellingsgegevens werd onderzocht in hoeverre de band tussen taalgebruik en sociale klasse een feit was en welke factoren taalbepalend werkten. Een toepassing van clusteranalyse op hetzelfde materiaal liet ons toe deze problematiek in een ruimtelijke dimensie te plaatsen en te onderzoeken of en in hoeverre homogene sociale en linguïstische stadsbuurten konden afgebakend worden. De via factoranalyse bekomen resultaten vormden de basis van een steekproef, waarin de straat het belangrijkste verwerkingsniveau vormde. Vervolgens werden verschillende sociale en demografische bronnen gedepouilleerd voor 2310 steekproefgezinnen, zijnde een 11.000-tal individuen. Voor de verwerking van dit materiaal werd eveneens de computer ingeschakeld. Het SPSS-programma en een experimentele multicriteria-analyse vormden de leidraad voor verwerking.

De titelformulering : "Taalmuur : Sociale Muur ?" refereert naar de veronderstelde band tussen taalgebruik en sociale klasse, naar de interpretatie van taal als een statuuselement, als een instrument van afgrenzing en mobiliteit. Het vraagteken accentueerde de bedoeling van de auteur om de veronderstelling dat sociale segregatie en linguïstische verhoudingen hand in hand gingen in het 19e eeuwse Brussel empirisch te toetsen en tevens te onderzoeken in hoeverre deze formulering diende genuanceerd.

Een eerste punt van besluit concentreerde zich op de typering

van de 19e eeuwse Brusselse taalverhoudingen, die via vroegere studies vrij stabiel mochten genoemd worden. Van een strict sociaal gescheiden taalgebruik te Brussel kon geen spreke meer zijn. Toch bevestigde dit onderzoek evenzeer dat er evenmin sprake was van een taalstudie waarin het Frans in alle sociale groepen verspreid was. De band tussen sociale klasse en taalgebruik was wel degelijk een feit. De factoranalyse reveleerde immers hoezeer nederlandstaligheid hand in hand ging met autochtoniteit en armoede. Geboren Brusselselaars vertoonden een van oudsher Vlaams karakter. Via de clusteranalyse kregen deze vaststellingen een ruimtelijke dimensie en werd een duidelijke koppeling genoteerd van sociale en linguïstische karakteristieken. De relatie tussen arbeidersklasse, nederlandstaligheid en autochtoniteit vertaalden zich immers in volkse, nederlandstalig en sterk Brusselse stratentypes en in welstellende, franstalige, door immigranten bewoonde clusters.

Het onderzoek verduidelijkte eveneens dat migratieresultanten de grootste invloed uitoefenden in franstalige buurten en vooral de burgerij versterkten. In deze buurten speelden buitenlandse burgers een niet te onderschatten rol. Het aldaar genoteerde verschil tussen de sterke delegatie van in nederlandstalig gebied geboren immigranten en het lage percentage nederlandstaligen wees op verfransing van deze specifieke nederlandstalige geïmmigreerde burgers.

Via het onderzoek werden geen aanwijzingen gevonden om de "arme, nederlandstalige immigrant" een Frans taalgebruik toe te meten. Arbeidersmigranten uit nederlandstalig gebied bewoonden immers nederlandstalige volksbuurten, waar de kans uiterst klein was om franstalige lotgenoten als buur te hebben. Autochtone arbeiders en arbeidersmigranten uit nederlandstalig gebied bewoonden bovendien dezelfde buurten, wat kan geïnterpreteerd worden als een relatief geringe afstand tussen beide groepen. Een aan de hoofdstad grenzend rekruteringsgebied met een traditie van migraties-richting-Brussel en kettingmigratie zorgden er voor dat de trek naar de stad geen absolute ruptuur met het verleden betekende. Via de aanwezigheid van streekgenoten, aangetoond via de herkomstclusters, kon het behoud van het vroegere dialect geargumenteed worden. Ook de autochtone nederlandstalige arbeidersgezinnen vertoonden sterke interne coherentie via familieaanwezigheid in het gezin en de straat en een zeer sedentaire bewoning, wat eveneens taalbehoud bepleitte.

In een volgend gedeelte werd gepoogd de impact van sociale processen op de Brusselse taalverhoudingen te achterhalen, waarbij het er vooral om te doen was de linguïstische verscheidenheid binnen beide klassen met specifieke sociale groepen te verbinden. Ook dit onderzoek bedeede het proletariaat een sterk autochtoon en neder-

landstalig profiel toe en reveleerde slechts een zeer geringe verfransing. Slechts bepaalde arbeidersgroepen, behorend tot een te Brussel sterk aanwezige arbeiderselite, lieten sterkere franstalige origines noteren, verkozen meer dan andere arbeidersgroepen kleinburgers als burens, bewoonden meer franstalige straten en kozen gemakkelijker franstalige huwelijkspartners. De vrij vroege franstaligheid van de Brusselse arbeidersbeweging, waarin de ambachtelijke arbeidersaristocratie van bijvoorbeeld typografen een grote rol speelden, was dus niet uitsluitend te herleiden tot een tot verfransing leidende typische sociale perceptie, maar vooral tot een sterke Waalse herkomst.

De ambachtelijke organisatie van de Brusselse nijverheid en de hoofdstedelijke rol van Brussel creëerden er een grote laag van kleinburgers, waaraan een ingesteldheid kan toegeschreven worden, die verfransing kon vergemakkelijken. Het gemak waarmee ze het Frans hanteerden kon immers niet alleen tot een sterke franstalige rekrutering teruggebracht worden.

Het zwaartepunt van verfransing en franstaligheid lag binnen de kleinburgerij echter duidelijk bij de bediendengroepen. Ook binnen de meer gefortuneerde burgerij profileerde de intelligentsia zich als de sterkst verfranse groep. De toegankelijkheid van exclusieve straten voor de intellectuele elite uit Vlaanderen, het gemak waarmee ze franstalige partners huwden, de veelvuldige huwelijken van Brusselaars en immigranten, konden getuigen van geringe sociale barrières en van een grote openheid naar immigranten toe. Bij deze laatste werd een grote plaats ingenomen door buitenlanders. Deze bevindingen bevestigen de vereisten van het toenmalig staatsapparaat, namelijk een grondige Franse taalbeheersing en een culturele en sociale ingesteldheid, die een ideologische en linguïstische eenheid met de top verzekerde. De industriële, financiële en commerciële elite had het franstalig cultuurpatroon nog niet volledig overgenomen : het aandeel der potentiële verfranse Vlamingen lag er veel lager.

Wie er zeker niet in slaagde om in sociale termen de grote kloof met de elite te overbruggen was de grote laag van kleine ondernemers. Ook via hun sterke Brusselse wortels sloten ze eerder bij de zelfstandig werkende ambachtelui aan.

Ofschoon het onderzoek zich beperkte tot bronnenmateriaal uit 1842, argumenteren verschillende elementen een extrapolatie van voorgaande bevindingen voor de gehele 19e eeuw. De vrij stabiele 19e-eeuwse taalverhoudingen werden gelieerd met sociale verhoudingen, die zich in grote trekken tot het einde der 19e eeuw continueerden. Een versnelde verfransing vanaf het einde van de 19e eeuw verbonden met bredere socialiseringsprocessen, waarin aan het on-

derwijs een cruciale rol werd toebedeeld. Ook de resultaten met betrekking tot de ruimtelijke socio-linguïstische patronen kregen een meer permanente waarde. De stabiliteit van nederlandstalige buurten en instrastedelijke verhuisbewegingen binnen sociaal- en linguïstisch analoge buurten bepleitten immers een continuïteit van deze ruimtelijke patronen tot diep in de 19e eeuw, tot grootscheepse saneringswerken deze relatieve stabiliteit doorbraken en Brussel van een volledig ander uitzicht — ook op linguïstisch en sociaal vlak — voorzagen.

(M. DE METSENAERE)